

GELENEKSEL TİCARET YAPILARINDA ÖZGÜN PANJUR, KEPENK SİSTEMLERİ ⁽¹⁾

AUTHENTIC SHUTTER SYSTEMS OF THE TRADITIONAL COMMERCIAL STRUCTURES

Ercan AKSOY¹, Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ²¹Eha Yapı Mimarlık, Ankara / Türkiye²Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara / TürkiyeORCID ID: 0000-0001-7632-9257¹, 0000-0001-6708-3208²

Öz: Geleneksel kent kurgusunda merkez, bedesten, han, arasta ve dükkânlardan oluşan ticari yapılarla şekillenmiştir. Bu yapıların giriş cephesinde kepenkler bulunmakta, güvenlik, sergileme ve satış amaçlı kullanılmaktadır. **Amaç:** Çalışma ile özgün kepenk sistemlerinin tespiti, belgelenmesi, tipolojik açıdan detaylandırılması ve günümüz örnekleri ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. **Yöntem:** Özgün kepenk sistemleri ile restorasyon uygulamaları tespit edilerek belgelenmiş; özgün örnekler detaylandırılarak çeşitli açılardan diğer örnekler ile karşılaştırılmıştır. **Bulgular:** Özgün örneklerde dükkân kepenklerinin farklı sayılarda kanatlardan oluşarak düşey veya yatay yönde açıldıkları, dükkânın güvenliği ve satış için tezgâh oluşturma yanısıra özgün detayları sebebi ile ürünleri rüzgâr ve güneşten koruma amaçlı da kullanıldığı tespit edilmiştir. Günümüzde çok az sayıda özgün örneğin kaldığı belirlenmiştir. **Sonuç:** Günümüzde çok sayıda geleneksel ticaret yapısının özgün kepenk sisteminin dokuya ve yapıya uygun olmayan malzeme ve elemanlar ile değiştirildiği; bu sebeple yapıların özgünlükleri yanı sıra geleneksel dokunun özgünlüğün de bozulduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışma ile restorasyon uygulamaları için özgün kepenk sistemlerine yönelik kaynak veriler oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kepenk Sistemleri, Geleneksel Çarşı, Ticari Merkez, Restorasyon, Kültürel Miras

Abstract: In the traditional cities, the center is shaped by commercial structures consisting of bedesten, inn, arasta and stores. There are shutters on the entrance facade of these buildings which are used for security, exhibition and sales purposes. **Aim:** With this study, it is aimed to determine, document and generate details of the original shutter systems in terms of typology and compare them with today's examples. **Method:** Restoration applications with original shutter systems were identified and documented; original examples were detailed and compared with other examples from various aspects. **Findings:** In the original examples, it was determined that the shutters were opened in a vertical or horizontal direction by consisting of different numbers of wings, and they were used for the purpose of protecting the products from wind and sun due to their original details, in addition to creating a counter for the safety of the shop and sales. It has been determined that very few original examples remain today. **Conclusion:** Today, the original shutter system of many traditional trade structures has been replaced with materials and elements that are not suitable for the texture and structure; For this reason, it has been determined that the authenticity of the structures as well as the authenticity of the traditional texture are deteriorated. With the study, source data for original shutter systems for restoration applications were created.

Keywords: Traditional Shutter Systems, Bazaar, Traditional Commercial Centre, Restoration, Cultural Heritage

Doi: 10.17365/TMD.2022.TURKEY.27.01

- (1) *Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Ercan AKSOY, (Dr., Ph.D.), Eha Yapı Mimarlık, Ankara / Türkiye, ercanaaksoy@hotmail.com, Geliş Tarihi / Received:28.04.2022, Kabul Tarihi / Accepted:07.11.2022, Makalenin Türü / Type of Article (Araştırma – Uygulama / Research -Application), Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yok / None, Etik Kurul Raporu Yok / None*

GİRİŞ

İnsanlığın en önemli faaliyetlerinden biri olan alışveriş, yazının icadından çok daha önceki devirlere dayanmaktadır. Paranın bulunmasına kadar geçen sürede değiş-tokuş ile gerçekleştirilen alışveriş eylemi, paranın icadı ile küçük bölgelerde ticaret alanlarının oluşmasına, geniş bölgelerde ise ticaret yollarının kurulmasına neden olmuştur (Olcaytu, 2005: 18). Dîvânu Lugâti't-Türk içerisinde çarşı veya pazar kelimeleri bulunmamakla birlikte ticaret ile ilgili başka kelimeler yer almaktadır. Selçuklular döneminde bu kelimelerin yerine bâzâr, kârban, bâzârgâh, kârbansaray ve bezzaz gibi kelimeler kullanılmıştır (Cezar, 1985: 6). “Çarşı” kelimesi ise Farsça “Cihar-Suk” kelimesinden türemiş olup, üzeri kapalı ve açık sokakların iki yanında sıralanmış olan, alışveriş yapmaya elverişli dükkânlardan oluşan alan, bölge veya yapılar olarak tanımlanmaktadır (Özdeş, 1998: 7).

Çarşı, Türk kent dokusunda, tüm dini ve etnik kökenli vatandaşa, her ırktan satıcıya açık olan; en kamusal alanı oluşturmaktadır. Kendi içinde hiyerarşik bir düzeni olan çarşı, Selçukluda Ahilik Teşkilatı tarafından; Osmanlı'da ise Lonca Teşkilatı eli ile yönetilen organik bir bütünü temsil etmektedir. Haftanın bir günü tatil olmasına rağmen tatil günleri her dini gruba göre değiştiğinden (Müslümanlara Cuma, Yahudilere Cumartesi ve Hristiyanlara Pazar günü tatildir) sürekli

alım ve satım olan hareketli bir kent parçasını meydana getirmektedir (Cerasi, 2001: 120).

Osmanlı kentinde çarşılar, ticaret ve zanaata yönelik işlevlerin bütünüdür barındıracak ancak konutları ve sürekli barınma işlevini mutlak bir biçimde dışarıda bırakacak şekilde, dükkân ve atölyelerin fazlaştığı bir veya birden fazla sokaktan oluşan tek bir alanda yoğunlaşmaktadır. Bu sokaklar, büyük çarşı-larda genellikle tek bir zanaata veya belirli bir meslek grubuna özelleşmekte ve bu meslek grubunun adı ile anılmaktadır (Bakırcılar çarşısı, Kavaflar çarşısı, Sobacılar çarşısı). Türk kentindeki çarşılar kent yüzölçümünde kentin % 6 ile % 10'u arasında bir büyüklüğü kaplamaktadır (Aktüre 1973'ten akt: Cerasi, 2001: 119). Pazar ise, açık havada yer alan haftalık çarşı veya panayır biçimindedir. Cezar, 16. yüzyıla kadar çarşı ve pazar kelimelerinin eş anlamlı kullanıldığını belirtmektedir. (Cezar 1983'ten akt: Cerasi, 2001: 119)

Türk çarşılarındaki doku, bitişik nizamda inşa edilmiş küçük mekânları içeren dükkân sıraları ile oluşmaktadır. Uysal (2010: 150), 7-8 dükkânın sırt sırta gelerek adaları oluşturduğu, bu ada genişliklerinin 2-4 m boyundaki dükkânlar ile 4-8 m kadar olduğunu, adaların arasındaki yolların ise 5-7 m genişliğinde ve yoğun olduğunu ifade etmektedir.

Çarşıları oluşturan dükkânlar ise birbiri ile bitişik nizamda tasarlanmış küçük mekânları

içerirler. Uysal (2010: 150), tek hacimli, depo ve mahzenin bulunmadığı dükkânlarda, genelde bodrum olmayıp tek katlı olduğunu, dükkânların içinde çok işlevli olarak kullanılan tezgâh, saçak ve kepenklerin bulunduğunu; taş, tuğla ve ahşap malzemeden, kâğır sistemle basit ve kolay inşa edilir şekilde çözüldüklerini ifade etmektedir.

Çarşı, arasta, han, kervansaray gibi yapılar ticaret veya ticaret+konaklama işlevlerinin gerçekleştirdiği yapılar/yapı toplulukları olarak günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak ülkemizdeki nitelikli geleneksel tüm arasta ve çarşılarda özgün yapı ve bölümler oldukça az bir yüzdeyi kapsayacak şekilde kalmış durumdadır. Geleneksel ve nitelikli ticari yapılar arasında, günümüze kadar tümüyle veya bir bölümüyle özgünlüğünü koruyarak gelebilmiş durumda olan arasta, çarşı/tekil dükkânlar arasında, Çorum Dikiciler Arastası ve İskilip Semerciler Çarşısı gibi örnekler mevcuttur. Bu bağlamda olduğu hali ile korunmamasına rağmen işlevsel olarak varlığını sürdüren en kayda değer örneklerden bir diğerini de Ankara Beypazarı arasta ve çarşısı oluşturmaktadır.

Ticari yapılarda hangi tür yapı olursa olsun (arasta, han, kapalı çarşı), satış yapılan mekânları tanımlayan mimari elemanlar arasında kepenk sistemleri belirleyici ve dikkat çekicidir. Hem satış amaçlı tezgâh/vitrin, hem güvenlik hem de iklim kontrolü fonksiyonla-

rında kullanılan bu mimari elemanlar, özellikle işlevi korunan ticari yapılarda neredeyse yok denecek kadar az sayıda kalmış durumdadır. Bu elemanların tamamen yok olmadan önce mevcut verilerden yola çıkarak tipolojik sınıflandırmalarının ve imalat detaylarının elde edilmesi, belgelenerek özelliklerinin ortaya koyulması ve restorasyonlara yönelik detaylarının oluşturulması; gelecekte yapılacak koruma ve restorasyon çalışmalarına fayda sağlayacaktır.

AMAÇ

Arastalar, kapalı çarşılar ve hanlar, imaretlerin faaliyetlerini sürdürmesi ve gelir elde edilmek amacıyla yapılmıştır. 19. yüzyıl sonlarına kadar Türk çarşılarında yemek yeme mekânları bulunmamakta ve yemek faaliyeti uygun karşılanmamaktadır. Bu durum böyle bir davranışta bulunanların şahitliğinin kabul edilmemesine dahi neden olmaktadır (Özcan, 2003: 42). Bu sebeple bu yapılar tamamı ile hammadde, giyecek ve diğer eşyanın satışı için kullanılmıştır.

Çarşayı oluşturan ticari yapılar, dükkânlar, hanlar ve bedesten olarak belirlidir. Dükkânlar, 19. yüzyıla kadar tek yönden ışık alacak şekilde, büyük oranda ahşaptan ve tek katlı inşa edilmişlerdir (Cerasi, 2001: 123). Bu yapıların önünde de yine ahşaptan yapılmış panjur/kepenk sistemleri mevcuttur. Kepenkler ticaret yapılarında sadece mekân

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Eylül / Ekim / Kasım / Aralık Yıl: 2022 Sayı: 27 Sonbahar Dönemi

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF ARCHITECTURE AND DESIGN

September / October / November / December Year: 2022 Issue: 27 Autumn Term

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 18001-OH-0090-13001706 / ISO 14001-EM-0090-13001706 / ISO 9001-QM-0090-13001706 / ISO 10002-CM-0090-13001706)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015/GE/17595)

kapatıldığında malların korunması amacıyla değil; gerektiğinde iklim kontrolü, genelde ise açılarak satılacak malların sergilendiği tezgâh ve vitrin amaçlı kullanılmıştır. Ancak zaman içinde yaşam standartlarının ve konfor koşullarının değişmesi, ısınma ve soğutma olanaklarının çeşitlenerek farklı düzenlemeler gerektirmesi, tamirat ve tadilat olanaklarının kısıtlılığı ve usta/malzeme bulma zorlukları sebebi ile bu kısımların çağdaş malzeme ile değiştirilerek dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Özgün örneklerin hızlı bir şekilde değişimi ile günümüzde çok az özgün örneğin kalmış olması, bu yapıların en ilgi çekici ve işlevsel bölümleri olan bu elemanların acil olarak belgelenmelerini gerektirmiştir. Bununla birlikte bu konuda daha önce yapılmış toplu bir çalışma bulunmaması, tipolojik sınıflandırmalarının yapılmamış olması da, acilen farklı tiplerin tespit ve belgelenmesini gerektirmektedir.

Bu çalışma kapsamında ticaret yapılarında özgün olarak var olan kepenk sistemlerinin belgelenmesi, tipolojik ayrımlarının yapılması ve detaylarının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen sistematik verilerin, ticari amaçlı yapıların özgün kepenk sistemlerine uygun olarak, restorasyona yönelik uygulamalarda, yeni uygulama detaylarının oluşturulmasında ve uygulama çözümlerinin belirlenmesine yönelik kullanılması amaçlanmıştır.

KAPSAM

Çalışmanın kapsamını ticari amaçlı tasarlanan arasta, han, dükkân, bedesten gibi yapıların özgün durumda olan ve/veya özgün mimari elemanların birebir aynısının uygulanması ile elde edilen kepenk sistemlerinin detaylı araştırılması oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında sunulan veriler için öncelikli olarak kapsamlı bir literatür araştırması yapılmıştır. Konuya yönelik toplu bir kaynak olmadığından, farklı konulardaki yayınlardan elde edilen örnekler toplanarak sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte yazarların meslek hayatında yaptığı restorasyon ve koruma amaçlı imar planları kapsamında yaptıkları detaylı tespit, belgeleme ve kişisel arşivlerinden elde edilen veriler de literatür araştırması ile elde edilen örneklerle birlikte tipolojik sınıflandırmalarda ve detay çözümlerinde kullanılmıştır. Verilerin yetmediği durumlarda alan çalışması yapılarak örneklerin detaylı tespitleri tamamlanmıştır. Bu kapsamda koruma, ürünlerin sergilenmesi ve gölgelik amacıyla kullanılan kepenkler, kendi içlerinde sınıflandırılarak özellikleri belirlenmiş, imalat detayları tespit edilerek çözümlenmiş; ancak geç dönemde ortaya çıkan camekân sistemleri kapsam dışında tutulmuştur.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma, kişisel arşivlere dayalı belgelerin ve literatür araştırmalarının ardından, yeterli

veri bulunmayan örnekler için yapılan alan çalışmaları ile elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Bu bağlamda 2021 ve 2022 yıllarında Arapgir, 2022 yılında Kastamonu, 2018 yılında Karabük Toprakcuma, 2020 yılında Çorum, 2021 yılında Bursa il ve ilçelerinde tespit çalışmaları yapılmıştır. Geleneksel Türk çarşılarında bulunan ve özgün kepenk sistemlerine sahip olan ticari işlevli yapıların kepenk sistemleri mevcut veriler ve yerinde çalışmalar ile belgelenmiş, farklı özellikleri, çalışma sistemleri ve değişen kullanım amaçlarına göre tipolojileri oluşturulmuştur. Kepenklerin imalat detayları vektörel olarak sunulurken; gelecekteki restorasyon çalışmaları için bir arşiv oluşturulmuştur.

ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Araştırmanın kısıtlarından birini, hızlı yok olmaları sebebi ile konu olarak seçilen, araştırılarak belgelenen panjur/kepenk sistemlerinin, niteliksiz onarımlar sonucunda, özgün durumlarının bozulmuş olması, buna bağlı olarak da az sayıda özgün örneğe ulaşılabilmiş olması oluşturmaktadır. Çalışma yapılabilen alanlar dışında farklı panjur/kepenk sistemlerinin var olmuş/olma olasılığı mevcuttur, ancak geçmiş medeniyetlerin dağılım gösterdiği her coğrafyanın her yerleşiminde bu tespitin yapılması mümkün olmamıştır. Bir diğer kısıtlılık ise kepenk sistemlerinin geniş bir alanda çok az sayıda bulunması ve tespit edilebilmelerinin zor olması oluşturmaktadır.

Ayrıca restore edilen veya onarılan/değiştirilen kepenk sistemlerinin özgün durumlarının bu işlemler sırasında belgelenmemiş / bu verilerin üretilmemiş olması da özgün örneklerle yönelik verilere ulaşılabilmesi sonucunu doğuran bir diğer kısıtlılık oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışma kapsamına geç dönemde eklenen camekânli sistemler dâhil edilmemiş, çalışma ahşap kepenk sistemleri ile sınırlandırılmıştır.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Geleneksel ticaret yapıları üzerine yapılan birçok çalışma ve araştırma bulunmaktadır. Ancak bunlar çoğunlukla tek bir çarşının veya kervansaray, han, bedesten gibi ticaret yapıları genelinde yapılmış, plan şemaları incelenmiş veya yeniden işlevlendirmeye yönelik değerlendirmelerde bulunulmuş çalışmalardır. Fakat ticaret yapılarının önemli mimari elemanlarından olan kepenkler özelinde yapılmış, toplu veri barındıran geniş çaplı bir araştırma bulunmamaktadır. Çalışmanın temel problemi tipleri ve özgün durumları belirlenmemiş olan, yapılan onarımlarda yapılmayan belgelenmeler sebebi ile malzeme, detay gibi özellikleri tespit edilmeden gün geçtikçe sayıları azalan kepenk sistemlerinin belirlenmesi ve belgelenmesi oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN ALT PROBLEMLERİ

Ticaret yapılarında kepenk sistemlerinin hızlı bir değişim sürecinde olması ve bu dönüşüm

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Eylül / Ekim / Kasım / Aralık Yıl: 2022 Sayı: 27 Sonbahar Dönemi

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF ARCHITECTURE AND DESIGN

September / October / November / December Year: 2022 Issue: 27 Autumn Term

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 18001-OH-0090-13001706 / ISO 14001-EM-0090-13001706 / ISO 9001-QM-0090-13001706 / ISO 10002-CM-0090-13001706)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015/GE/17595)

sebebi ile birçok tipin hızlı bir şekilde belgelenmeden ortadan kalkması alt problemleri oluşturmaktadır. Bu durum özellikle kepenklerde farklı malzeme türlerinin ve yeni otomasyon sistemlerinin kullanılması şeklinde kendisini göstermektedir. Gravürlerde yer alan bazı kepenk detaylarına günümüzde ulaşamaması da diğer bir problem olarak belirlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Özgün değerlere sahip mimari elemanların belgelenmemeleri sebebiyle hızlı dönüşüm sürecinde olan yapılara ait nitelikli özellikler yitirilebilmektedir. Bunun en bariz örneğini ise ticaret yapılarının koruma sistemleri olan kepenkler oluşturmaktadır. Bu sebeple çalışma ile kepenk sistemlerinin belgelenmesi sonucunda, ticaret yapılarında olası restorasyon veya onarım durumlarında özgün değerlere sahip mimari elemanların kullanılabileceği öngörülmektedir. Bununla birlikte yapılmış niteliksiz değişim ve dönüşümlerin engellenileceği değerlendirilmektedir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Korumada yapıların belgelenmesi kadar yapıları oluşturan mimari elemanların da niteliklerinin belirlenmesi, tanımlanması ve tiplerinin araştırılarak belgelenmesi önemlidir. Kültür varlıklarının her bir mimari ögesi ayrı birer belge niteliği taşımaktadırlar. Venedik

Tüzüğü¹ 3. maddesinde yer alan “Anıtların korunmasında ve onarılmasındaki amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar, bir tarihi belge olarak da korumaktır” ibaresi anıtların bütünü ile birlikte mimari elemanlar özelinde de belgeleme anlamında değerlendirilebilir.

Aynı şekilde 1975 tarihli Amsterdam Bildirgesi² “Geleneksel yapı malzemelerinin bulunabilmesi ve geleneksel zanaat ve tekniklerin kullanımının sürdürülmesini garanti altına alacak adımlar atılmalıdır” ibaresi ile Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü³ uygulama ilkeleri başlığı 3. maddesi “Geleneksel yapı sistemlerinin ve zanaatların sürdürülmesi geleneksel ifade için temel gereksinimdir ve bu yapıların onarım ve restorasyonları için gereklidir” ibareleri malzeme, zanaat ve yapı sistemlerinin belgelenmesinin önemini vurgulamaktadır.

Özgünlüğün belirlenmesi ve tespit edilerek yaşatılmasına yönelik olarak Nara Özgünlük Belgesi⁴ Ek 1, 2. maddesinde “Kültürel ve miras çeşitliliğine saygı içinde özgünlüğü belirleme çabaları, kültürleri kendi doğa ve ihtiyaçlarına göre analitik süreçler ve araçlar geliştirmeye özendiren yaklaşımlar gerekti-

1 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

2 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf

3 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0464062001536913566.pdf

4 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf

rır” denilmiş, 3. bendinde “anıt ve sitler için özgünlüğün kendine özgü doğasını, gelecekte yararlı bir bakım ve izleme rehberi olacak biçimde açıkça belgelemek” şeklinde nitelendirilmiştir. Bu durum özgün mimari elemanların belirlenmesi ve belgelenmesinin önemini ayrıca ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında çarşıların nitelikleri, ticaret yapılarının çeşitleri ve mekânsal analizleri ile ilgili olarak “Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları” (Akar, 2009: 267-281) ele alınmıştır. Farklı bölgelerde yapılan ticaret yapılarının mekânsal analizleri (Uysal, 2010: 149-160), (Yeşilbaş, 2018: 97-113), (Yılmaz, 2017: 57-74) bölgesel olarak mekân ve mimari elemanların farklılaşmasının incelenmesinde kullanılmıştır. Ticaret yapılarının özgün kepenk oluşumlarına ait benzer tespitler ile ilgili olarak ise farklı ticaret yapılarına ilişkin mimari elemanlar araştırılmış, çarşı ve dükkânlar özelinde tasarım özellikleri belirlenmiştir (Akın Akbüber, 2020: 816, 819, 821), (Yeşilbaş, 2018: 108), (Urak, 1996: 80) (Yeşilbaş, 2016: 320, 322) (Karslıgil Ünal, 2007: 160) ile (Premović, 2014: 122).

BULGULAR

Ticaret Yapıları ve Gelişimi

Alışveriş insanlığın var oluşundan itibaren ilk sosyal eylemlerden bir tanesi olarak kabul edilmektedir. Bu eylem paranın icadına kadar değiş-tokuş şeklinde gerçekleştirilmiş, para-

nın bulunmasından sonra ise alışveriş kavramı ortaya çıkmıştır. Alışveriş, Romalılarda “forum”, Yunanlılarda “agora” yapılarında, Türklerde çarşı, pazar, han, bedesten gibi mekânlarda/yapılarda gerçekleştirilmiştir.

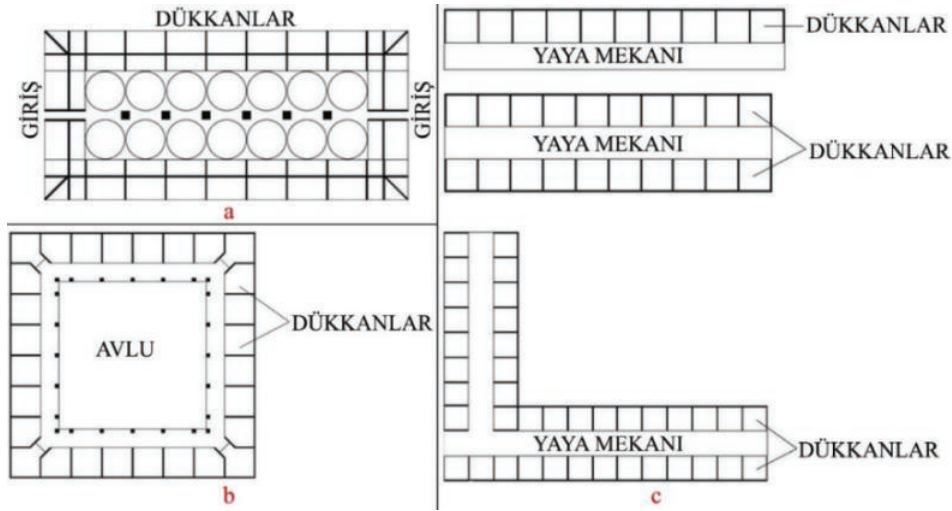
Çarşı kelimesi, Arapça kökenli “Cihar-Suk” tamlamasından türemiş olmakla birlikte “dört sokak/cadde” anlamına gelmektedir (Şahinalp ve Günal, 2012: 150). Çarşı, merkezde bir bedesten bulunan ve bunu çevreleyen dükkân, han, cami, imaret gibi yapıların bütünü olarak tanımlandığı gibi (İnalçık, 1997: 120) iki taraflı dükkânların oluşturduğu, üst kısmı kapalı veya açık olan alışveriş alanları olarak da tanımlanmıştır (Özdeş, 1998: 7).

Ticaretin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan yapılar işleve, konuma ve özelliklerine göre çeşitlilik göstermektedir. Bunlar kervansaray (ribat), han, bedesten, arasta gibi farklı isimlerle adlandırılmışlardır. Kervansaraylar Anadolu Selçuklu devrinde yoğun olarak yapılmakla birlikte çoğunlukla hanlar ile aynı tutulmaktadır. Kervansaraylar konaklama, ticaret ve savunma işlevlerinin bir arada olduğu, kervan ve/veya askeri yollar üzerinde inşa edilmiş olan yapılardır. Bu yapılar uzun ticaret yolları üzerinde bulunmaları sebebiyle bir gün içerisinde gidilebilecek yaklaşık 30-40 km mesafeler içerisinde inşa edilmişlerdir. Osmanlı Döneminde de kervansaraylar yapılmış olmakla birlikte Anadolu Selçuklu kervansaraylarından farklı olarak tekil yapı

şeklinde değil, hac yolunda kullanılmak üzere menzil külliyelerinin içerisinde bir yapı olarak tasarlanmışlardır (Akar, 2009: 270).

Osmanlılarda ticaret alanları ulaşımın kolay ve uygun olduğu, kalenin en yakınında bulunmaktadır. Bunun en büyük sebebini güvenlik oluşturmaktadır (Cezar, 1981: 13). Ayrıca ticaretin gelişim bölgesi bedesten ile ulu cami arasında yer almakta ve sosyal bir alan oluşturmaktadır (Cerasi, 2001: 119). Asıl kökeni “Bezistan, bezzeistan” olan bedestenler ilk olarak kumaş ve bez satılan, sonraları kıymetli mallar ile farklı türden ürünlerin satıldığı, kentlerin ticari önemlerinin göster-

gesi olan yapılardır. Bedestenler uluslararası ticaretin göstergesi olması sebebiyle büyük şehirlerde bulunmaktadır ve kentlerin bedestenli/bedestensiz olarak isimlendirilmesine neden olmuşlardır (İnalçık, 1980: 2). Şehrin merkezini oluşturan bu yapılar sadece ticaretin yapıldığı değil aynı zamanda malların korunduğu ve önemli belgelerin saklandığı binalardır. Duvarları taş olup kalın yapılmış, kurşun kaplı kubbe örtülü olarak inşa edilmişlerdir (Şekil 1a.). Genellikle dört tarafında çıkışları bulunmakla birlikte konumlarına bağlı olarak etrafında bitişik dükkânlar da yer alabilmektedir (Akar, 2009: 270).

Şekil 1. Ticaret Yapıları Plan Tipleri

Hanlar ise kervansaraylara benzer özellik göstermekle birlikte şehir içi ve dışı olarak ikiye ayrılmaktadır. Şehir dışı hanlar kervansaraylar gibi konaklama, ticaret ve korunma amacıyla yapılmışlardır. Şehir içi hanlar ise

esnafın hem üretim yaptığı hem de ticaretin gerçekleştirildiği yapılardır. Bu durumdaki hanlar da konaklamaya imkân verebilmektedir. Özellikle kervan veya tekil olarak gelen tüccarlar gereksinimlerini hanlarda karşıla-

yabilmektedir. Şehir içi hanların diğer farkı ise konaklama için tüccarlardan ücret alınmasıdır. Dükkânlar ise esnafa kira karşılığında kullanılmaktadır. Hanlarda bazı durumlarda sadece belirli mallar satılmaktadır. Bu şekilde olan hanlar da satılan mala göre isimlendirme yapılmıştır (Urgan Hanı, Pirinç Hanı vb.). Bu durumda olmayan hanlarda ise isimlendirmede genellikle kurucuların isimleri kullanılmıştır (Aşir Efendi Hanı, İsmail Bey Hanı vb.). Bu yapılar büyük oranda açık bir avlu etrafında dükkânların yan yana sıralanması şeklinde teşkil edilmişlerdir. Konaklama imkânı bulunan şehir içi hanlarında avlu çevresinde revaklar, revakların arkasında ise odalar yer almaktadır ve büyük oranda iki katlı olarak inşa edilmişlerdir (Şekil 1b.). Ankara Çengel Han'da (1522) olduğu gibi çok az örnekte eğimli arazi yapısı dolayısıyla üç kat şeklinde kurgulanmışlardır. Bursa Koza Han örneğinde olduğu gibi iki avlulu plana sahip hanlar da bulunmaktadır.

Ticaret merkezlerini oluşturan bir diğer önemli bileşen ise arastalardır. Arastalar bir sokak üzerinde tek sıra, karşılıklı iki sıra veya birbirini kesen sokaklarda tek ve iki sıra şeklinde inşa edilmişlerdir (Şekil 1c.). Genellikle aynı esnaf grubuna mensup dükkânlardan meydana gelen arastalar nadiren farklı esnaf birlikteliğini içermişlerdir (Akar, 2009: 271). Sokak şeklinde olmakla birlikte bağımsız (Edirne Ali Paşa Arastası) veya bir külliye'nin parçası olan arastalar da (İstanbul Mısır Çar-

şısı) bulunmaktadır. Üst kısımları kapalı veya açık şekilde görülebilmektedir.

Ticaret Yapıları Kepenk Sistemleri

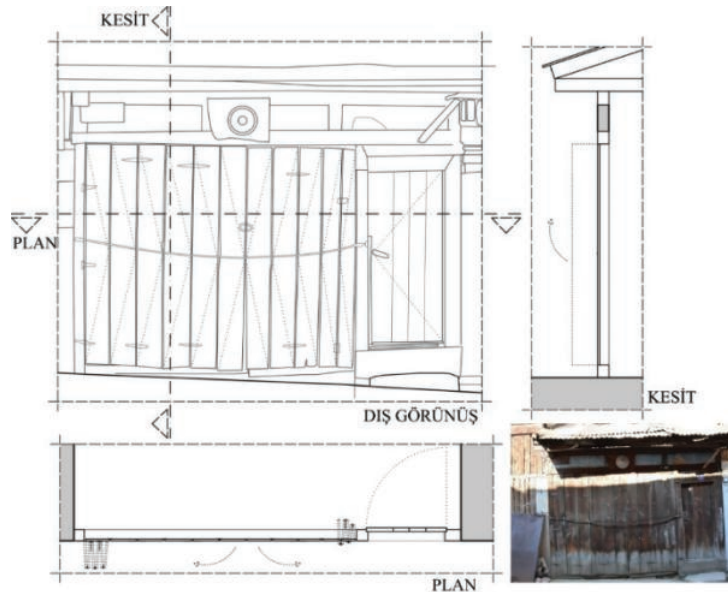
Ticaret işlevine sahip birimler/dükkânlar genellikle açık cepheli olarak inşa edilmişlerdir. Bu durum dükkânların kapatılmasında mimari bir eleman ihtiyacını ortaya çıkartmış ve kapalı olduklarında korunmaları amacıyla kepenk kullanılmasına neden olmuştur. Dükkânlar erken dönemlerde büyük oranda ahşap olarak yapılmışlar, sürekli meydana gelen çarşı yangınları ve bunların zararları sonucunda kargir olarak inşa edilmeye başlanmışlardır (Akar, 2009: 272). Ancak her iki durumda da kepenklerin kullanımını görmek mümkündür. Kepenkler sadece cephenin örtülmesi amacıyla kullanılmamış, aynı zamanda tezgâh ve saçak oluşturacak şekilde de teşkil edilmişlerdir (Akar, 2009: 272).

Kepenkler özgün durumlarda ahşap olarak yapılmış olmakla birlikte sonraki dönemlerde demir olarak yapıldıkları da görülmektedir. Ahşap malzeme özelliğinden dolayı ticaret mekânlarının kepenkleri zamanla değişime uğramış, özgün niteliklerini kaybetmeye başlamıştır. Bu sebeple kepenk tipleri belirlenmeye çalışılarak detaylı çizimleri yapılmıştır. Böylelikle özgün niteliklere sahip kepenkler belgelenecek özellikleri belirtilmiş, değişen cephe elemanı sistemlerine karşın özgün değerlerin kaybedilmemesi düşünülmüştür. Ticaret mekânlarının kepenkleri yatay ve dikey

düzlemde açılan tip olarak iki şekilde görülmektedir.

Yatay Düzlemde Açılan Kepenkler

Bu tür kepenkler de temel kriter aynı olmakla birlikte ahşapların dikey doğrultulu olarak yan yana eklenmesi ve yatay olarak açılması esasına dayanmaktadır. Ancak her ne kadar benzer olsalar da farklı özelliklere sahip yatay düzlemde açılan kepenkler bulunmaktadır. Yatay olarak açılan kepenkler katlanır parça sayısına, katlanır parçaların eleman sayısına, kepenklerin kapattıkları bölümlere ve açılış düzeninin simetrik olup olmamasına göre değişkenlik göstermektedir. Birinci tip kepenkte 16-27 cm genişliğinde ahşaplar menteşeler vasıtası ile tutturulmuştur. Yan yana gelen parçaların akordeon şeklinde açılabilmesi amacıyla menteşeler sırayla iç ve dışarıda yer alacak şekilde kullanılmıştır. Tek parça ahşaplardan oluşan kanatlar açık bölümün üst kotundan zemine kadar inmektedir. 11 kanattan oluşması sebebiyle 6 kanat sol tarafa, 5 kanat ise sağ tarafa açılmakta ve bir simetri görülmemektedir. Dükkân girişinin cephenin sağ ve sol yanında bulunması sebebiyle kepenkler tek açıklığı kapatmaktadır. Kepenkler kapatıldığında açılmasının engellenmesi amacıyla yatay düzlemde ve kepenk genişliğini geçecek şekilde ahşap veya demir profil kullanılmaktadır. Bu parçalar kepenklerin kasaları üzerine yerleştirilen kilit aparatlarına tutturulmaktadır (Şekil 2.). Bu tip dükkân kepenk örneği Gerede Arastasında bulunmaktadır.

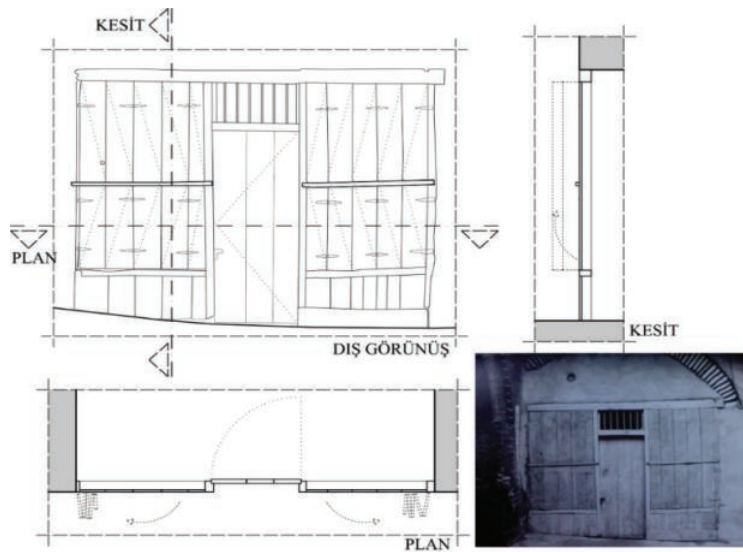

Şekil 2. Yatay Düzlemde Açılan Kepenk (Tip 1-Gerede Araştırısı 55 Ada 15 Parsel)

Tekil ahşap elemanlardan oluşan diğer kepenk tipinde ise girişin ortada yer alması sebebiyle sağ ve sol kısımda iki kepenk oluşumu mevcuttur. 14-24 cm genişliğindeki ahşaplar bir içeriden bir dışarıdan menteşeler ile birleştirilmiş ve yatay konumda açılmaları sağlanmıştır. Zeminden yaklaşık 50 cm yüksekliğe kadar ahşap duvar olması sebebiyle kepenkler zemine kadar değil duvar üst kotuna kadar yapılmışlardır. Dükkân kapısı çakma ve camsız olması sebebiyle kepenk ile örtülmemiştir. Hem sağ hem sol bölümdeki kepenkler beşer kapaktan teşkil edilmiştir ve merkezden dış kısma doğru açılmaktadır. Bu tip kepenkler cephede simetrik bir görüntü oluşturmaktadır. Kapatıldıklarında açılmalarını engellemek için tam orta noktalarında ve yatay olarak konumlandırılmış ahşap veya demir elemanlar bulunmaktadır. Kasalara sa-

bitlenebilen bu elemanlar iki ucundan kilitlenebilmektedir (Şekil 3.). Bu tipte örneklere Yunanistan Serez Bedesteni ile Üsküp Tarihi Çarşı dükkânlarında rastlanmaktadır.

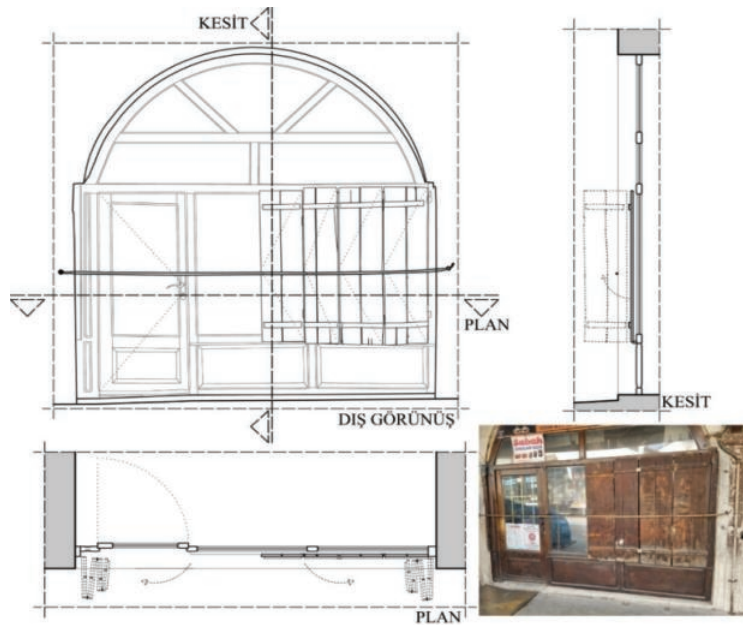
Dükkân cephelerinin alt kısımlarında duvar bulunmasa da zemine kadar yapılmamış olan kepenkler de görülmektedir. Bu durumda arka kısımdaki camekânın alt kısmı dolu olarak yapılmış ve kepenkler sadece cam hizasını kapatacak şekilde inşa edilmişlerdir. 11-20 cm genişliğinde ahşaplar birbirlerine üst ve alt kotlarından bir ahşap ile sabitlenmişlerdir. Bu sebeple her bir kapak tek parça değil iki parça ahşaptan oluşmaktadır. Kapı cephenin kenarında yer almasına rağmen, camlı olarak yapılması sebebiyle, kepenk kapının üzerini de örtmektedir. Kepenkler merkezden dış kısımlara doğru açılırken simetri göstermektedir.

Şekil 3. Yatay Düzlemde Açılan Kepenk (Tip 2-Serez Bedesteni) (Görsel Kaynak: Urak, 1996: 80)

Sağ ve sola açılan parçalar sekizer ahşaptan ve dörder kapaktan meydana gelmektedir. Katlanabilir açılmaları sebebiyle menteşeler bir içeride bir dışarıda kullanılmıştır ve ahşapları birleştiren kuşak hizasında yer almaktadır. Kepenklerin açılması engellenmek istendiğinde ön tarafından ve orta noktadan yatay doğrultuda demir kullanılmaktadır. Demirin bir tarafı halkaya geçirilirken di-

ğer tarafı kitlenmektedir (Şekil 4.). Bu tip kepenklere örnek olarak Kastamonu Bakırcılar Çarşısı dükkânları ile Bosna Baş Çarşısı dükkânlarındaki kullanım gösterilebilir. Kapaklar daha geniş olması sebebiyle bu tip kepenkler açıldıklarında ürünlerin asıldığı sergileme elemanı olarak da kullanılabilir.

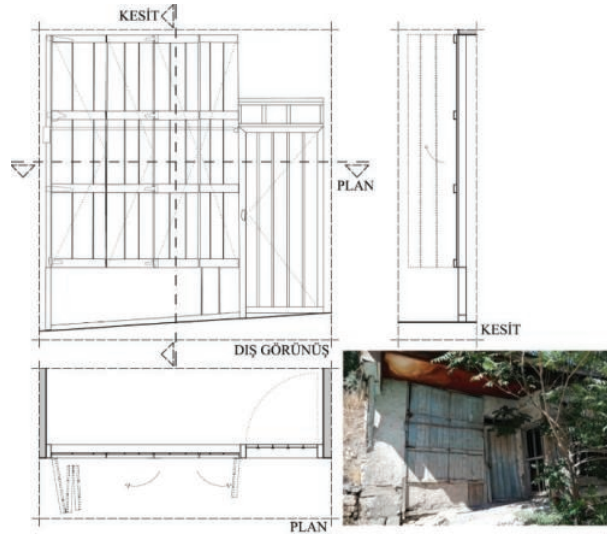
Şekil 4. Yatay Düzlemde Açılan Kepenk (Tip 3-Kastamonu Bakırcılar Çarşısı No:32)

Yatay doğrultuda açılan kepenklerde kapak genişlikleri fazla yapılmak istenmesi durumunda fazla sayıda ahşap yan yana eklenebilmektedir. Bir kapakta üç ahşap bulunacak şekilde oluşturulan kapaklarda kullanılan ahşapların genişlikleri 13-25 cm aralığında

değişmektedir. Dikey doğrultulu olarak yan yana kullanılan ahşapları birleştirmek için altta ve üstte birer tane orta kısımda ise iki tane olmak üzere dört yatay kuşak bulunmaktadır. Kapaklar bu kuşaklara çakılan menteşeler vasıtasıyla açılmaktadır. 75 cm'ye kadar

çıkan kapak genişliği kepenklerin sergileme amacıyla kullanılmasını sağlamaktadır. Toplam dört kapak olarak kurgulanan kepenklerin üç kapağı bir yöne bir kapağı ise diğer yöne açılmaktadır. Yatay açılan diğer kepenklerde olduğu gibi bu tip kepenkte de kapalı

tutmak için tüm kepenk boyunca yatay olarak yerleştirilmiş demir profil kullanılmaktadır (Şekil 5.). Arapgir eski dükkânlar, Mardin Bakırcılar Çarşısı ve Bergama Tarihi Osmanlı Arastasında bu tip kepenk kullanımını görmek mümkündür.

Şekil 5. Yatay Düzlemde Açılan Kepenk (Tip 4-Arapgir Geleneksel Dükkânı)

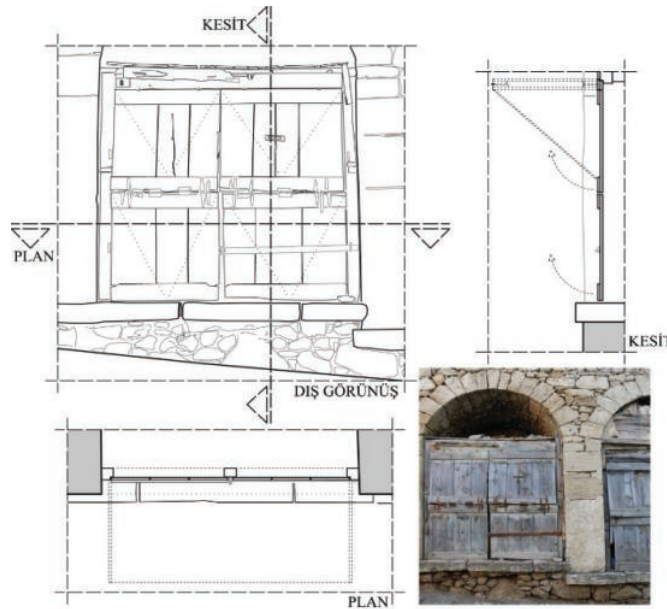
Dikey Düzlemde Açılan Kepenkler

Dikey düzlemde açılan kepenkler genel olarak sadece alta doğru, sadece üste doğru veya hem alt hem üste doğru açılacak şekilde kurgulanmıştır. Bu tür kepenklerin kapak sayıları değişmekle birlikte en sık görüleninden bir tanesi iki kapaklı olanıdır. Kemerli tasarıma sahip dükkân cephelerinde kemer arası tamamen ahşap kaplanabildiği gibi boş olarak da bırakılabilmektedir. Kemer hizasına kadar yapılan dükkânlarda kepenklerin üst kotları da kemer başlangıcın-

da yer almaktadır. Bu tip kepenkte kapaklar ortadan katlanarak üst kısımda sabitlenmektedir. Böylelikle dükkânın önünde gölgelik oluşturulmaktadır. Kapakların sabitlenmesi için yaklaşık 45 derecelik açı ile duvara takılabilen demir çubuklar kullanılmaktadır. Kapaklar farklı boyutlarda olmakla birlikte her durumda alt ve üst kapaklar eşit uzunluğa sahiptir. Ancak dükkân cepheleri geniş olması durumunda kepenkler yekpare olarak değil orta akstan bölünerek çalıştırılabilmektedir. Bu durum kepenklerin parçalı

olarak açılmasına da imkân vermektedir. Bu tipte kapakların kapalı olarak tutulması amacıyla yatay düzlemde ve alt kapak hizasında demirler bulunmaktadır. İki kepenkten birini sabit tutulmak istenmesi durumu göz önünde bulundurularak kilit sistemi

boydan boya değil iki kapakta ayrı olarak uygulanmıştır (Şekil 6.). Bu tip kullanım Karabük Toprakcuma Köyü Hanı, Bursa Çömlekçiler ve Ayakkabıcılar çarşılarında görülmektedir.

Şekil 6. Dikey Düzlemde Açılan Kepenk (Tip 1-Toprakcuma Köyü Hanı)

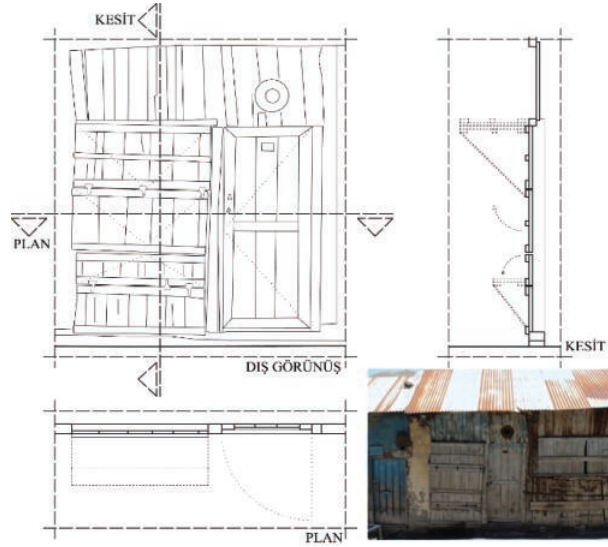
Kepenikler aynı şekilde yukarıya doğru iki parça olarak katlanan bir diğer tipte ise alt sırada üçüncü kapak bulunmaktadır. Altta ki kapak aşağı yönlü olarak açılarak tezgâh şeklinde kullanılmaktadır. Kepenk dikey doğrultulu ahşaplar kullanılarak oluşturulmuş, ahşaplar birbirine yatay kuşaklar ile sabitlenmiştir. Hem yukarıda gölgelik oluşturan kapaklar hem de tezgâh olarak kullanılan kapağın açık kalabilmesi demir çubukların kapakların altında yaklaşık 45 derecelik

açıyla duvara sabitlenmesiyle gerçekleştirilmektedir. Kapaklar sadece bir noktadan kırılmaları sebebiyle menteşeler hem alt hem üst kısımda dışarıda yer almaktadır. Dükkân cephesi dar olduğu için düşeyde tek parça kepenk bulunmaktadır (Şekil 7.). Arapgir eski dükkânlarında bu tip kepenk kullanımı da söz konusudur.

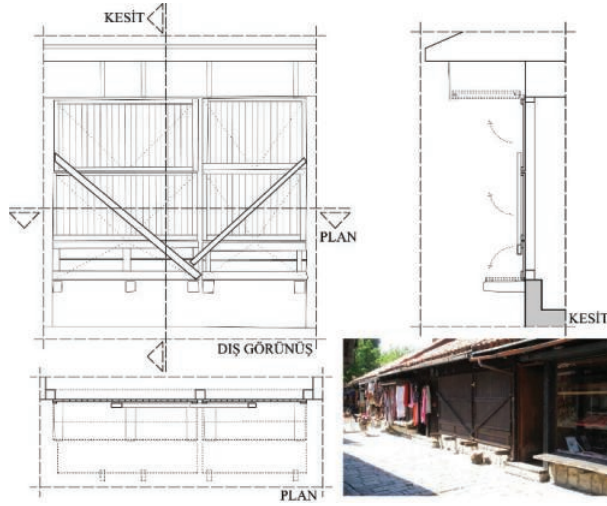
Üç kapaklı ve raflı olarak tasarlanmış diğer kepenk tipinde dükkân cephesi geniş olması

sebebiyle kepenk yatay doğrultuda iki parçalı olarak kullanılırken simetrik bir düzen görülmemektedir. Gölge olarak kullanılabilen üst kısımda katlanır 2 kapak düşey yönlü ahşaplar ile yapılmışken raf olarak kullanılan alt kapakta ise yatay doğrultulu ahşaplar kullanılmıştır. Diğer tipten farklı olarak üste açılan kapaklar demir çubuklar vasıtasıyla değil saçaktan sarkıtılan ve sabit olan L profillere geçirilmek suretiyle açık tutulmaktadır. Yukarıya doğru açılan her kapak düzlemi için iki adet profil bulunmaktadır ve profiller demir malzemedendir imal edilmişlerdir. Bu kapaklar daha geniş oldukları ve üstteki profillerle taşıtılmaları sebebiyle sadece gölgelik olarak değil ürünlerin asılarak sergilenmesi amacıyla da kullanılmaktadır. Raf olarak kullanılan alt kapak ise yine diğer tip-

ten farklı olarak demir çubuk ile değil sabit olarak rafın alt kotunda bulunan ve yaklaşık 11x13 cm ebatlarında, dışarıya doğru 44 cm çıkan ahşap elemanlar ile taşınmaktadır. Kapağın genişliğine göre açılan parça başına iki veya üç taşıyıcı ahşap bulunabilmektedir. Rafların uzunluğu taşıyıcı ahşapların uzunluğu ile aynı olacak şekilde kurgulanmıştır. Raf sistemi kapalı olarak tutulmak istendiğinde tüm kapakların tek elemanla sabitlenebilmesi amacıyla ön kısımlarında çapraz şekilde konumlandırılmış ahşap elemanlar kullanılmaktadır. Üst kapakların dış kısımlarından merkeze ve rafların alt kotuna doğru yerleştirilen ahşaplar tüm kapakların kilitli kalmasını sağlamaktadır (Şekil 8.). Bosna Baş Çarşı dükkânlarında bu tip kepenk kullanımı belirlenmiştir.

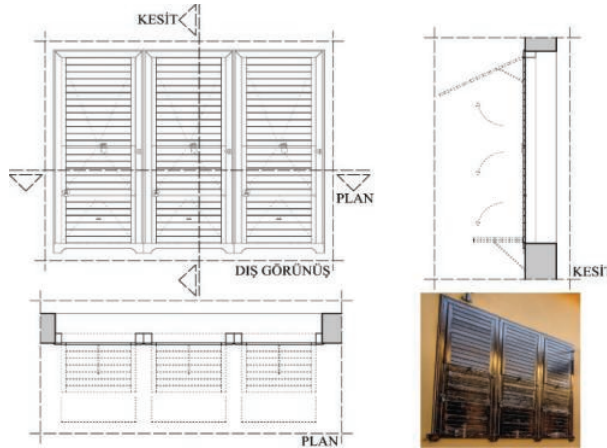
Şekil 7. Dikey Düzlemde Açılan Kepenk (Tip 2- Arapgir Geleneksel Dükkânı)

Şekil 8. Dikey Düzlemde Açılan Kepenk (Tip 3-Bosna Baş Çarşısı)

Düşey doğrultuda tek parçada üç kapaktan oluşan bir diğer tipte ise üst kapak tek parça olarak yukarıya doğru açılırken alttaki iki kapak tezgâh oluşturacak şekilde aşağıya doğru

açılmaktadır. Gölgelemek ve aşağıdaki tezgâhın boyutunun uygun olması amacıyla üst kapak daha geniş alttaki iki kapak ise daha dar tutulmuştur.

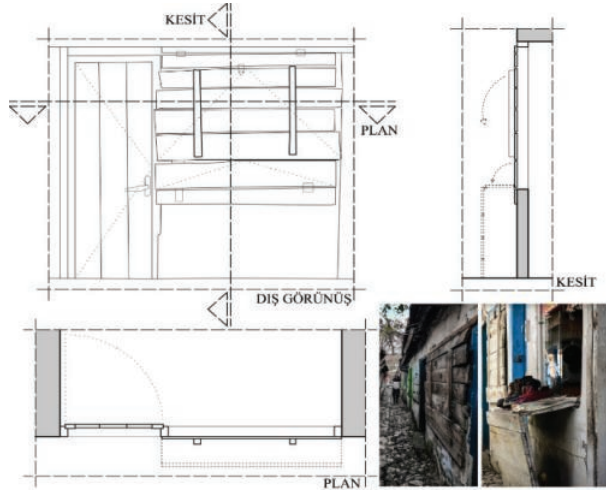
Şekil 9. Dikey Düzlemde Açılan Kepenk (Tip 4-Irgandı Köprüsü Dükkânları No:13)

Kapaklar küçük boyutlu ahşapların yatay doğrultuda üst üste çakılması ve bunların dikey doğrultulu ahşaplar ile sabitlenmesi

şeklinde tasarlanmışlardır. Üst kısma açılan kapak demir profil ile yaklaşık 30 derecelik açı ile açık tutulmaktadır. Alta iki kat şeklin-

de katlanan tezgâh ise alt kapakın orta noktasından 45 derecelik açı oluşturacak şekilde duvara sabitlenmektedir. Raf genişlikleri kullanım amacına bağlı olarak 50 cm'ye kadar çıkabilmektedir. Dükkan cephe genişliğine bağlı olarak düşey doğrultuda bulunan bir modül yan yana getirilerek kullanılabilir.

Sitemin kilitlenmesi üst kapak ile alt kapakların birleşim yerlerinde bulunan demir elemanlar ile gerçekleştirilmektedir. Aynı bir kilit mekanizması da raf olarak açılan kapakların orta noktasında yer almaktadır (Şekil 9.). Bursa Irgandı Köprüsü dükkânlarında bu tip kepenk kullanılmıştır.

Şekil 10. Dikey Düzlemde Açılan Kepenk (Tip 5-Çorum Dikiciler Çarşısı-No:2)

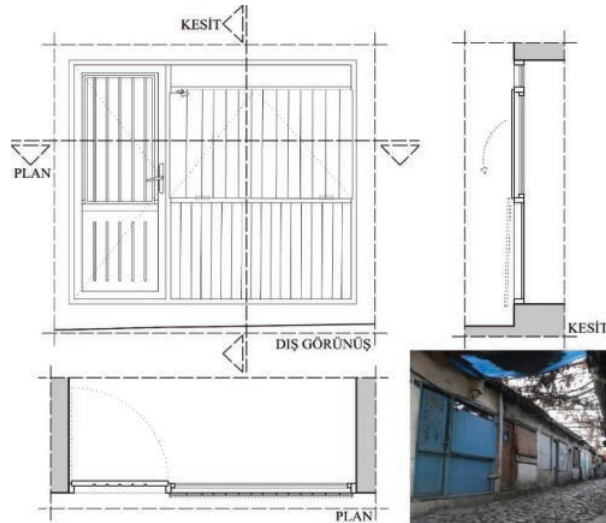
Dikey düzlemde açılan kepenklerin sadece alt tarafa açılan tezgâhlı örneğinde kapak bir parça ahşabın tezgâh olarak kullanılmasına imkân verecek şekilde tasarlanmıştır. Yaklaşık olarak 23-25 cm aralığında olan tek parça ahşap aşağıya doğru açılmakta üst kısımdaki geniş kapak ise alt tarafa 180 derece açılarak tezgâhın taşıyıcısı görevini üstlenmektedir. Kapakların sabit durması için herhangi bir ek eleman kullanılmamaktadır. Bu sebeple kapakların yüksekliği açıldıkları durumda zemine değebilecek boyutlarda yapılmaktadır.

Üst kapak 17-25 cm genişliğindeki ahşapların yatay doğrultuda üst üste yerleştirilmeleri ve dış kısımlarından 6x5 cm ebatlarındaki ahşaplar ile birleştirilmeleri şeklinde tasarlanmıştır. Kapaklar açıldıklarında en az mesafeyi kapatacak şekilde kurgulanmışlardır. Kapalı olarak tutulmak istenmesi durumunda kilit mekanizması kapakların en üstünde bir tane olacak şekilde yer almaktadır (Şekil 10.). Bu sistemde kapaklar düşey doğrultuda yan yana yerleştirilen ahşapların dış yüzlerinden ahşap kuşaklara sabitlenmesi şeklinde de

yapılabilmektedir. Bu durumda kepenklerin üzerine yerleştirilen yatay doğrultudaki demir elemanlar ile kilit mekanizması oluşturulmuştur. Dar alan olması sebebiyle bu kepenk tasarımı Çorum Dikiciler Arastasında sıklıkla kullanılmıştır.

Sadece aşağı yönlü olarak açılan tipte ise bir kapak bulunmaktadır ve tezgâh mevcut değildir. Düşey yönlü, 10-13 cm genişliğinde ahşaplar yan yana getirilerek yapılmış olan kepenk açıldığında serbest olarak bırakılmakta

ve 180 derece açılmaktadır. Açıldığında en az yer kaplayan bu tipte kapağın alt kısımlarında menteşe üst kısmında ise kilit mekanizması yer almaktadır. Kepenk sadece açık veya cam olan kısımda bulunmakla birlikte alt kısmı ahşap duvar şeklinde bırakılmaktadır. Böylece kapak açıldığında da cephede herhangi bir unsurun kapatılması engellenmektedir (Şekil 11.). Bu tip kepenklere de Çorum Dikiciler Çarşısında rastlanmıştır.

Şekil 11. Dikey Düzlemde Açılan Kepenk (Tip 6- Çorum Dikiciler Çarşısı No:3)

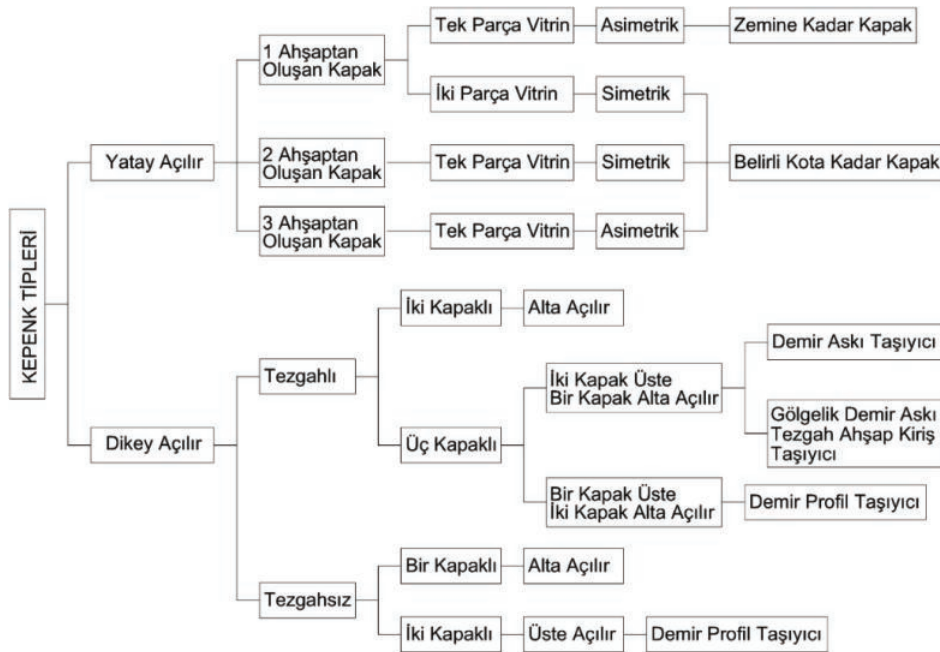
SONUÇ

Ticari yapılar, bir kentin merkezini oluşturan, tüm kentlinin birbiri ile iletişim kurduğu, hayatın en yoğun yaşandığı bölgeleri oluşturmaktadır. Günümüzde pek çok tarihi kent merkezi, belediyeler özel ve tüzel kişiler tarafından rehabilite edilerek gelecek nesillere ulaştırılabilir-

mek adına değerlendirilmektedir. Yapılan restorasyonlarda teknik ekibi oluşturan mimar ve mühendislerin, geleceğe doğru ve özgün olanın ulaştırılması konusunda özel bir sorumlulukları bulunmaktadır. Restorasyon çalışmalarında önemli olanın özgün detayların korunması olmasına rağmen, değişmiş ve dönüşmüş mekân

ve elemanların özgün hallerine geri çevrilmesi en büyük problemlerden birini oluşturmaktadır. Bu sebeple restitüsyona yönelik yapılan çalışmalar ciddi bir araştırma ve emeğin sonucunda mümkün olabilen en yüksek doğrulukla yapılmakta; elde edilen veriler mümkün olduğunca kullanılmaktadır. Ticari yapıların kepenk sistemleri de büyük oranda özgünlükleri bozulmuş olan elemanların başında gelmektedir.

Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalarda, Anadolu'da ve Balkanlarda tespit edilebilen özgün dükkân kepenk/panjurları belgelenerek detaylandırılmıştır. Bu kapsamda yapılan incelemede yatay ve dikey olarak açılan bu elemanların tezgâhlı veya tezgâhsız olarak farklı sayıda ahşap kapaklardan meydana gelebildiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra vitrin ve/veya kepenklerin parçalı olup olmadıkları, simetrik/asimetrik veya alta/üste doğru açılımları ile açıldıklarındaki taşıyıcıların nitelikleri belirlenmiştir (Şekil 12).

Şekil 12. Kepenk Tipleri Diyagramı

Özgün durumunda ahşap malzeme ile yapılan kepenklerin hangi tür ahşap ile yapıldıklarına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak dükkânların bulundukları bölgeye en yakın

konumda yetişen ağaçların kullanıldığına şüphe yoktur. Bu durum malzemenin kolay işlenebilir ve temin edilebilir olması ile açıklanabilir.

Kepenک tiplerinin bulundukları bölgelere göre değışiklik göstermediğı de çalışma ile belirlenmiştir. Temelde yatay ve dikey doğrultuda açılan kepenکlerin aynı bölgelerde görülebilmesi veya aynı tip kepenک kullanımının farklı bölgelerde görülmesi bu durumu kanıtlamaktadır.

Günümüz restorasyonlarında ve/veya yeni yapı uygulamalarında bu tip kepenکlerin kullanılması mümkündür. Ancak güvenlik kaygısı sebebiyle özellikle kemerli dükkân tasarımlarında, camın iç yüzeyine gelmek şartıyla demir veya ahşap parmaklık kullanımı önerilebilir. Benzer olarak tasarlanacak kepenکlerin farklı malzemeler ile üretilerek kullanılması da söz konusu olabilir. Bu doğrultuda farklı metal türleri ile modern ahşap ürünler uygulanabilir. Kilit sistemlerinin de günümüz ihtiyaçlarına uygun olarak yenilenmesi veya değıştirilmesi değeriendirilebilir.

Bu detaylı çalışma ile restorasyon çalışmalarına toplu veri oluşturma yanısıra, yanlış uygulamaların da önüne geçmek amaçlanmıştır. Elde edilen veriler daha sonra ticaret yapıları ile ilgili yapılacak çalışmalarda kullanılabilir ve özgün mimari elemanlara yönelik altlık oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

AKAR, T., (2009). Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değeriendirilmesi.

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 7(13):267-292

AKIN AKBÜBER, B., (2020). Ayvalık Kent Dokusunda 19. Yüzyıl Ticari Faaliyetlerinin Mekânsal İzleri “Dükkânlar”. Sanat Tarihi Dergisi, 29(2):807-829, Doi: <https://doi.org/10.29135/std.733911>

CERASİ, M.M., (2001). Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, İstanbul, Türkiye: Yapı Kredi Yayınları, ss.119-123

CEZAR, M., (1981). XIV-XVI. Yüzyıllar Türk Şehrinde Çarşının Konumu ve Çarşıların En Tipik Yapısı. Akademi Mimarlık ve Sanat, (10):11-26

CEZAR, M., (1985). Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, İstanbul, Türkiye: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, ss.6

İNALCIK, H., (1980). The Hub of the City: Bedesten of Istanbul. International Journal of Turkish Studies, (1):1-17

İNALCIK, H., (1997). İstanbul’un İncisi: Bedesten. M. Özel (Haz.), İktisat ve Din, İstanbul, Türkiye: İz Yayıncılık, ss.120

KARSLIGİL ÜNAL, Z.G., (2007). Gaziantep’te Anıtsal Yapılar: “Geleneksel Dokunun Hafızası”. S. Özpalabıyık-

lar (Ed.), Gaziantep “Dört Yanı Dağlar Bahçeler”, İstanbul, Türkiye: Yapı Kredi Yayınları, ss.160

OLCAYTU, N., (2005). Yaşayan Çamlar, 1. Baskı, İstanbul, Türkiye: Novartis Kültür Yayınları, ss.18

ÖZCAN, T., (2003). Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı, İstanbul: Kitabevi, ss.42

ÖZDEŞ, G., (1998). Türk Çarşıları, Ankara, Türkiye: Tepe Yayınları, ss. 7

POLAT, S., TÜMER YILDIZ H.Ö., (2018). Kültürel Miras Alanlarında Kentsel Tasarım ve Toplumsal Katılım: Bursa Hanlar Bölgesi Örneği. Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, (15):1-44, Doi: 10.17365/TMD.2018.3.6

PREMOVIĆ, A.D., (2014). Islamski Spomenici Novog Pazara, Novi Sad, Serbia: Muzej Ras Novi Pazar, ss. 122

ŞAHİNALP, M.S., GÜNAL, V., (2012). Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi. Milli Folklor, 24(94):149-168

URAK, G., (1996). Anıt Kent Amasya ve Koruma Sorunları. Y. Öztan (Ed.), Çevre Planlama ve Tasarımına Bütüncül Yaklaşım, Ankara, Türkiye: Ankara Üniver-

sitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Yayınları, ss.74-83

UYSAL, M., (2010). Tarihsel Süreçte Geleneksel Konya Çarşısı İçin Bir Mekânsal Analiz. Mili Folklor Dergisi, 22(86):149-162

YEŞİLBAŞ, E., (2016). Mardin Tellallar ve Bakırcılar Çarşıları, XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, Kasım 2-5, Sakarya, ss.312-322

YEŞİLBAŞ, E., (2018). Mardin Çarşılarının Tarihî ve Mimarî Özelliklerine Dair Tespitler. Sanat Tarihi Dergisi, 27(1):97-117

YILMAZ, İ., (2017). Kırşehirde Selçuklu Dönemine Ait Bir Yapı Karakurt Han-İlıcısı. Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, (10):56-79, Doi: 10.17365/TMD.2017.1.009.x

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICO-MOSTR_tr0243603001536681730.pdf (*Venedik Tüzüğü*) (E.T.11.04.2022).

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICO-MOSTR_tr0458320001536681780.pdf (*Amsterdam Bildirgesi*) (E.T.11.04.2022).

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICO-MOSTR_tr0464062001536913566.

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Eylül / Ekim / Kasım / Aralık Yıl: 2022 Sayı: 27 Sonbahar Dönemi

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF ARCHITECTURE AND DESIGN

September / October / November / December Year: 2022 Issue: 27 Autumn Term

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 18001-OH-0090-13001706 / ISO 14001-EM-0090-13001706 / ISO 9001-QM-0090-13001706 / ISO 10002-CM-0090-13001706)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015/GE/17595)

pdf (*Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü*)
(E.T.11.04.2022).

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICO-MOSTR_tr0756646001536913861.pdf
(*Nara Özgünlük Belgesi*)
(E.T.11.04.2022).

YAZAR NOTU: Çalışmada kaynak gösterilmeyen fotoğraflar ve çizimler yazar tarafından çekilmiş ve oluşturulmuştur.

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Eylül / Ekim / Kasım / Aralık Yılı: 2022 Sayı: 27 Sonbahar Dönemi

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF ARCHITECTURE AND DESIGN

September / October / November / December Year: 2022 Issue: 27 Autumn Term

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 18001-OH-0090-13001706 / ISO 14001-EM-0090-13001706 / ISO 9001-QM-0090-13001706 / ISO 10002-CM-0090-13001706)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015/GE/17595)

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: As one of the most important activities of humanity, the history of shopping dates back to the periods long before the invention of writing. The shopping action carried out by barter until the invention of money has led to the formation of trade areas in small regions, and the establishment of trade routes in large regions (Olcaytu, 2005: 18). Although there are no words such as bazaar or market in *Dīwān Lughāt al-Turk* (the first comprehensive dictionary of Turkic languages), there are other words related to trade. During the Seljuk period, words such as “bazar, karban, bazargah, karbansaray” and “bezzaz” were used instead (Cezar, 1985: 6). The word “bazaar” (“çarşı” in Turkish) is derived from the Persian word “Cihar-Suk”, and is defined as an area, region, or structure consisting of shops that are suitable for shopping, lined on either side of the covered or open streets (Özdeş, 1998: 7). A bazaar constitutes the most public area in a Turkish city, open to all citizens, regardless of religious and ethnic origin, and sellers of all races. The bazaar, which has a hierarchical order in itself, represents an organic whole governed by the Ahilik Organization in Seljuk and by the Guild Organization in the Ottoman Empire. Structures such as “bazaars”, “arastas”, “inns”, and “caravansaries” have continued to exist to this day as structures/building complexes where trade or trade+accommodation functions are performed. Regardless of the type of structure in commercial buildings (arasta, inn, closed bazaar), architectural elements, especially shutter systems, are remarkable. Although there are few shutters with a preserved original structure, determining their type, and revealing their characteristics, based on the existing data before they are completely destroyed, will contribute to the survival of qualified architectural elements. **Aim:** The commercial structures that make up the bazaar are designated as shops, inns, and covered bazaars (bedesten). The shops were largely made of wood and single-storey, with light from one direction until the 19th century. In front of these structures, there are also blinds/shutter systems made of wood. Shutters are used not only for protection purposes in commercial structures, but also for benches, canopies, or exhibition purposes when they are opened. In many of the surviving examples, it is seen that the original shutters were replaced with repairs and renovations made over time due to the negative effects of the atmospheric conditions, and they lost their original characteristics. There are very few examples that have reached the present day, and there has been no study to document these structures, identify the details, and bring them into the literature. Within the scope of this research, it is aimed to document the shutter systems that originally existed in trade structures, make typological distinctions, and reveal the details. The collected systematic data is intended to be

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Eylül / Ekim / Kasım / Aralık Yıl: 2022 Sayı: 27 Sonbahar Dönemi

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF ARCHITECTURE AND DESIGN

September / October / November / December Year: 2022 Issue: 27 Autumn Term

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 18001-OH-0090-13001706 / ISO 14001-EM-0090-13001706 / ISO 9001-QM-0090-13001706 / ISO 10002-CM-0090-13001706)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015/GE/17595)

used in the restoration of shutter systems with the original values of commercial structures, in revealing their application details, and in the evaluation of application solutions. **Method:** In the study, shutter systems of the traditional trading structures, which still possess the original function or the original protection system, were documented, and their types were determined according to different characteristics, working systems, and various usage purposes. Detailed drawings of the shutters were created, and an archive was formed to preserve the original qualities. **Findings and Results:** Shopping is considered one of the first social actions since the existence of humanity. This action was carried out in the form of barter until the invention of money, and the concept of shopping emerged after the invention of money. Shopping was carried out in “forum” in Romans, “agora” structures in Greeks, and bazaar, market, inn, “bedesten” in Turks. In the Ottomans, the commercial areas are located near the castles, where transportation is easy and convenient. The major reason for this is security. In addition, the development zone of trade is located between “bedesten” and the grand mosque and constitutes a social area. In the Ottomans, trade structures differed as caravansaries, “bedesten”, inn, and “arasta”. Units/shops with trading functions are usually built with an open front. This created the need for an architectural element for the closing of the shops and led to the use of shutters to protect them when they were closed. The shutters were not only used for the cover of the façade but were also created to form countertops and eaves. Although the shutters were made of wood originally, they were also seen to be made of iron in later periods. Due to the properties of wooden material, the shutters of the trade venues changed over time and began to lose their original qualities. Therefore, detailed drawings were made to determine the shutter types. In this way, the shutters with original qualities were documented and their characteristics were specified, and it was attempted not to lose the original values despite the changing façade element systems. The shutters of the trading venues are seen in two types according to their opening either on the horizontal or vertical plane. In the surveys carried out within the scope of this study, the original shop shutters/blinds that can be encountered in Anatolia were documented and detailed. In this context, it was found in the surveys that these elements, which are opened horizontally and vertically, can consist of a varying number of wooden covers with or without benches. In addition, it was determined whether the displays and/or shutters are sectional, whether they are symmetrical/asymmetrical or open downwards/upwards, and the characteristics of the bearers, when they are open, were identified.